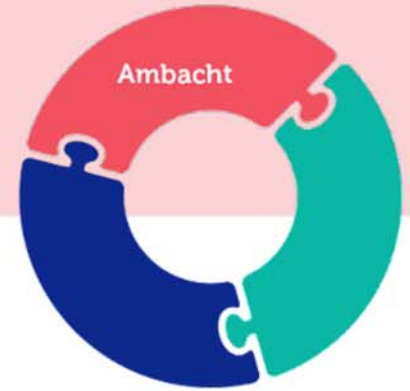

WERKEN MET PORTFOLIO'S

- Welke rol speelt een portfolio bij de ontwikkeling van een leerling? -
G. Schilder & B. van den Eeden

Het werken met portfolio's wordt momenteel toegepast op scholen die het leren anders vorm hebben gegeven, waarbij actief leren, zelfstandigheid, interactief leren en reflectief leren basisprincipes zijn (Berends, 2013). Door de Inspectie (2007) wordt dit 'innovatief onderwijs' genoemd, met als basis het constructivisme als construerend concept (Swart, 2013).

Vanuit onderzoek wordt aangegeven dat het voor scholen van belang is om de leerling meer centraal te stellen (Biesta, 2009; Oostdam, Peetsma, & Blok, 2007, Hoogland, Janson, Vliegenthart, Vugt, Zonneveld, & Zwart, 2011), wat betekent dat binnen het onderwijs niet de methode, maar de ontwikkeling van de leerling richtinggevend zou moeten zijn. Zoals Biesta (2009, p. 43) stelt:

'The danger here is that we end up valuing what is measured, rather than that we engage in measurement of what we value.'

waarmee wordt aangegeven dat het niet de bedoeling is dat we ons onderwijs zo inrichten dat de leerlingen onderwijs aangeboden krijgen dat gericht is op de inhoud van wat getoetst wordt, maar dat we onderwijs aanbieden gericht op wat de leerlingen nodig hebben voor hun ontwikkeling. Waarbij leerlingen hun eigen werk kunnen kiezen en hun eigen leren kunnen sturen, oftewel hun zelfregulatie kunnen vergroten. De ontwikkelingen en vorderingen worden dan vastgelegd, bijvoorbeeld in een onderwijsportfolio.

Portfolio's

Volgens Biesta (2009) is het portfolio een manier waarmee het mogelijk is om onderwijs van de individuele leerling te kunnen meten en te vergelijken. Om verklaringen.

van onderwijsontwikkelingen op te kunnen stellen is het noodzakelijk om feitenmateriaal van de leerlingen in handen te hebben, zoals leerlijnen en toetsen. De vraag die Biesta daarbij stelt is: 'Meten we wat er toe doet? *Waarvoor meten we en voor wie?*'

Door het leren te zien als een taak in plaats van een recht wordt de verantwoordelijkheid van het leren verlegt van de leerkracht naar de leerling. De lerende krijgt een nieuwe leertaal aangeboden waarbij de lerende pro-actief wordt en zelfstandig en zelfregulerend handelt. Bijvoorbeeld wordt er gesproken over doelen stellen, het leveren van bewijzen, het beheersen van kennis en het werk evalueren. De lerende heeft controle over zijn eigen leeragenda, over wat hij leert en hoe hij leert (Biesta, 2009). Door deze andere kijk op het meten van onderwijs en op de verandering van verantwoordelijkheid binnen het onderwijs, biedt het gebruik van een portfolio de mogelijkheid om de lerende eigenaar te maken van zijn eigen leerproces (zelfregulatie) en tot diepere motivatie te komen. De leerkracht neemt de rol aan van

begeleider. Het portfolio dient als het instrument dat structuur biedt door middel van uitgewerkte leerlijnen, hetgeen resultaten meetbaar en verklaringen mogelijk maakt. Het portfolio kan ingezet worden als instrument om het gesprek aan te gaan met leerling, leerkracht en ouders, om zo gezamenlijk te reflecteren op de ontwikkeling van de lerende en om nieuwe doelen te formuleren.

Met het werken met portfolio's verandert zowel de traditionele rol van de leerkracht als die van de leerling (Oostdam, et al., 2007; Van der Maas, 2010; Hoogland, Janson, Vliegthart, Vugt, Zonneveld, & Zwart, 2011; Van Grinsven, 2003).

De rol van de leerkracht

Leerkrachten spelen een actieve rol bij het werken met portfolio. Zij brengen in de vorm van leerlijnen en doelen in beeld welke ontwikkeling ze nastreven met leerlingen. Leerlijnen beschrijven wat er te leren of te ontwikkelen valt, ze geven zicht op waar je uit kunt komen en ze markeren een aantal mijlpalen die kinderen op hun weg kunnen tegenkomen. De leerlijnen worden door de leerkracht en de leerling omgezet in concrete doelen. De leerkracht zal hierbij een niet-traditionele rol aan moeten nemen (Van Grinsven, 2003), namelijk die van coach: een coach die op afstand zicht houdt op het leerproces en

waar nodig bijstuurt. Dit betekent dat een coach leerlingen aanmoedigt tot actieve kennisverwerving en tot het toepassen van kennis in een andere situatie. Het werken met portfolio's vraagt dus een andere soort van begeleiding. De ondersteuning die bij een dergelijke stapsgewijze ontwikkeling gegeven kan worden, dient op zowel de aanpak van een leertaak als het leerproces zelf gericht te zijn. Bij het ontwikkelen van zelfregulatieve vaardigheden wordt een drietal verschillende vormen van ondersteuning ingezet (Oostdam, et al. 2007):

1. De leerkracht modelleert: dingen voordoen, hardop denken of denk- en regulatieprocessen bediscussiëren;
2. De leerkracht monitort: hij ziet toe en observeert hoe de leer- en metacognitieve processen worden uitgevoerd;
3. De leerkracht 'stut' het leerproces, het zogenoemde 'scaffolding'.

Scaffolding (stutten) staat voor het ondersteunen van het leerproces van een leerling, bijvoorbeeld door het geven van aanwijzingen ('hints'), het aanreiken van een deel van de oplossing, het bieden van een lijst met aandachtspunten ('checklist') of het hardop meedenken. (zie ook leerwerk kaart over Scaffolding).

Rol van de leerling

Volgens Van der Maas (2010) krijgt de leerling een actief-lerende rol. Er is sprake van actief leren wanneer de leerlingen zelf aan de slag gaan met het verwerken van leerstof.

Kenmerken van actief leren zijn:

1. zelf kwesties uitzoeken;
2. zelfstandig werken, actief sturend, inhoudelijk samenwerken met medeleerlingen;
3. nadenken bij het uitvoeren van de taak.

Door actief leren wordt volgens Van der Maas (2010) aangesloten bij de leerbehoeften en interesses van de leerling en wordt de ontwikkeling van sociale vaardigheden van en verantwoordelijkheidsbesef bij leerlingen gestimuleerd. Leerlingen leren hoe ze kennis verwerven en hoe ze vervolgens via zelfreflectie nagaan of hen dat gelukt is.

Volgens Van Grinsven (2003) is het hierbij van belang dat leerlingen leren hoe leerstrategieën effectief in te zetten zijn, waarbij expliciete aandacht besteed wordt aan het leerproces voor het aanleren van zelfregulerende vaardigheden in de vorm van vaardigheidstrainingen en regelmatige reflectie op het gebruik van methodieken voor zelfregulerend leren. Het oefenen en het leren toepassen moet expliciet worden aangeboden zodat de lerende zelfregulerend

kan handelen. Door bijvoorbeeld met de leerling te reflecteren op het werk doet de leerling inzichten op welke leerstrategieën hij al toepast, welke strategieën er zijn en welke hij nog niet toegepast heeft.

Daarnaast spelen leerlingen zelf een grote rol in het vormgeven van het eigen leerproces. Zij zouden zelf die activiteiten uit moeten voeren die nodig zijn om te leren, waarbij de leerkracht een begeleidende en ondersteunende rol speelt op maat. **De activiteiten betreffen**

bijvoorbeeld werkhoudingsaspecten zoals:

- doorzetten
- verantwoordelijkheid nemen
- initiatief tonen
- mede-eigenaarschap nemen
- eerst denken dan te doen
- keuzes maken
- zelfstandig handelen
- tijd bewaken
- netjes werken
- probleemoplossend werken
- de omgeving gebruiken als ondersteuning

Praktische vertaling

In een portfolio staan vastgestelde leerdoelen opgenomen die de leerlingen in samenwerking met de leerkracht gebruiken om de persoonlijke ontwikkeling van de leerling zichtbaar te maken. Bijvoorbeeld: 'Ik kan met informatie uit een plaatje,

verhaaltje of de echte wereld een verhoudingstabel maken.' Aan de hand van de leerlijn formuleert de leerling zijn leerdoel. Bijvoorbeeld: de leerling werkt vijf verschillende opgaven uit waarbij hij informatie omzet in een verhoudingstabel. Op deze manier kan de leerling eigenaarschap opbouwen over zijn eigen leren.

Door het werken met portfolio's komt de leerling meer centraal te staan, wordt er een beroep gedaan op de zelfregulatie van de leerlingen en worden onderwijskeuzes gemaakt die gericht zijn op de persoonlijke ontwikkeling .

Werken met een portfolio betekent in de praktijk dat leerling en leerkracht terugkijken op wat de leerling gedaan en geleerd heeft, en ook vooruit te kijken en daarbij plannen te maken. Door de leerlingen te positioneren op de leerlijn wordt het duidelijk waar de leerlingen staan. De leerkrachten kunnen vervolgens gericht onderwijs ontwerpen, gericht instructie en middelen aanreiken waarmee ze de leerlingen verder helpen in hun ontwikkeling. Door bijvoorbeeld opvallende overeenkomsten tussen de werkjes op de leerlijn te bespreken krijgt de leerling meer inzicht in zijn eigen kunnen. Bijvoorbeeld dat als er als overeenkomst wordt herkend dat de verwerkingen voornamelijk gericht zijn op het 'aanleren' van nieuwe

vaardigheden, dan kan de dialoog met de leerling gevoerd worden over het belang van in-oefening, toepassen en herhaling van leerstof. Er kan dan tijdens de dialoog aandacht besteed worden op welke manier het herhalen interessant is, met welke functie en hoe dit meegenomen kan worden in de planning.

Doelen stellen

De leerlingen gaan zelf doelen stellen en zij kunnen dit vanuit verschillende ingangspunten doen. Een voorbeeld van een formulier om doelen te stellen is:

Doel stellen

Dit is mijn doel
Zo ga ik het aanpakken
Hoe lang ga ik erover doen
Ga ik alleen / samen werken?
Zo laat ik zien dat ik het doel beheers
Nu ik dit weet wordt mijn volgende doel

Naam: _____

Domein: _____

Opmerkingen: _____

Startdatum: _____

Einddatum: _____

Hoe vaak ga ik oefenen per week: _____

Welke dagen ga ik oefenen: _____

Hoe lang ga ik oefenen: _____

Wat heb ik nodig om te oefenen: _____

Met wie ga ik oefenen: _____

De leerlingen kunnen vanuit verschillende ingangspunten doelen opstellen. **Dit kan vanuit:**

- de leerlijn
- de aangeboden groepsinstructies
- het portfoliogesprek
- de beginsituatie, vanuit eerder doel of ervaring
- een gezamenlijk doel van de hele groep of klas

De leerling bespreekt de verschillende doelen met de leerkracht en samen besluiten ze dat dit de doelen zijn die relevant zijn voor de leerling om aan te werken. Bijvoorbeeld kan de leerling in overleg met de leerkracht kiezen om het omzetten van breuken naar procenten als doel te stellen.

De leerling bepaalt in overleg met de leerkracht wat voorwaardelijk is om dit doel te kunnen behalen, ze pakken er oefeningen bij die de leerling kan maken om na dit korte traject aan te tonen dat het doel behaald is; de slotoefening. Om te leren om breuken om te zetten in procenten gebruikt de leerling bijvoorbeeld sommen uit het rekenmethode Rekenrijk om te oefenen. Ook mag de leerling via andere manieren naar het gestelde doel werken. Dit kan met rekenen door bijvoorbeeld concrete materialen te gebruiken, experts te raadplegen of uit te nodigen, te werken uit het werkboek Rekenrijk of door te werken

met kopieerbladen of remediërende rekenkaarten, bijvoorbeeld die van Rekenrijk. Ook kunnen de leerlingen rekenopdrachten of werkbladen van het internet halen, Rekenruimte gebruiken, sommen uit het dagelijkse leven maken of sommen zelf bedenken. De leerling stelt een haalbare tijdsplanning op om aan de betreffende rekendoelen te werken. Wanneer de leerling het idee heeft dat hij een doel behaald heeft, dan wordt de slotoefening gemaakt. Deze slotoefening wordt ingebracht als bewijs op het evaluatieformulier. De leerling vult het evaluatieformulier in, voegt het bewijs toe en bespreekt dit met de leerkracht. Een voorbeeld van een evaluatieformulier staat hieronder opgenomen:

Evaluatie		Opmerkingen
	Dit heb ik bereikt: Zo heb ik het aangepakt: Ik heb alleen / samen gewerkt? En hoe ging dit? Ik heb er vertrouwen in dat ik het doel beheers. Nu ik dit weet wordt mijn volgende doel:	Datum:
		Nieuwe doelen

Ontwikkeling bespreekbaar maken.

Het werken met portfolio is een manier om de ontwikkeling van kinderen zichtbaar te maken. Je kijkt met iedere leerling iedere periode, van ongeveer vier a zes weken, naar het gemaakte werk en gaat in gesprek over de dingen die ze hebben gemaakt en wat ze daarvan hebben geleerd. Dat gesprek verdiept de leerervaring en geeft zicht op de betekenis die de leerling geeft aan activiteiten én op wat een leerling al kan en nog niet kan. In een portfolio wordt zichtbaar hoe een kind zich op eigen wijze ontwikkelt en waar aanknopingspunten liggen voor verdere ontwikkeling. Er kan sprake zijn van vooruitgang of stagnatie, maar niet van vergelijking: van achter of voor zijn op andere kinderen. Een kind wordt in eerste instantie met zichzelf vergeleken: met zijn eigen ontwikkeling op de leerlijn ten opzichte van een eerder moment. (Visie Pinksterbloem, 2015).

Voortgangsgesprek

Naast de individuele gesprekken tussen leerkrachten en leerlingen vinden er ook voortgangsgesprekken plaats. Deze gesprekken worden ook wel portfolio- of driehoeksgesprekken genoemd. Het betreft een gesprek tussen de leerkracht, de leerling en zijn ouder(s). Tijdens dit gesprek wordt het portfolio besproken. Deze gesprekken duren 20 minuten. Tijdens deze

voortgangsgesprekken wordt er gesproken over hoe de ontwikkeling van de leerling verloopt. Er is ruimte tijdens dit gesprek om over de overeenkomsten en verschillen te praten vanuit het perspectief van de leerkracht en de leerling. Tijdens dit voortgangsgesprek worden nieuwe hoofddoelen gesteld voor de aankomende periode van een paar maanden. Vanuit overeenstemming wordt bepaald wat nog bewezen dient te worden en wat in de zone van naaste ontwikkeling geleerd kan worden. Hier worden doelen vooropgesteld. De leerling en leerkracht werken gedurende de aankomende periode aan subdoelen bijhorend bij de gestelde doelen tijdens het voortgangsgesprek. Met deze aanpak wordt de betrokkenheid van kind en ouder bij de leerontwikkeling vergroot.

Samenvattend

- Het portfolio is een instrument om het leren te bevorderen en om niveau vast te leggen. Het portfolio maakt dit inzichtelijk voor leerkrachten, leerlingen en ouders.
- Het portfolio is er om het eigenaarschap van het kind te bevorderen door inzicht te geven in eigen ontwikkeling zowel in proces als in resultaat. Leerkrachten zetten het portfolio in om het leerproces te begeleiden en aan te kunnen sluiten bij onderwijsbehoeften met oog voor talenten van de individuele leerling.

- Leerlingen gebruiken het portfolio om doelen te stellen, het leerproces te volgen en te evalueren. Hiermee wordt inzicht verkregen in het eigen leerproces waardoor doelen gesteld kunnen worden hetgeen motivatie verhogend werkt.
- De leerkracht en leerlingen zijn vanuit de ontwikkeling en onderwijskundig perspectief eigenaar van het portfolio. Zij delen de gezamenlijke verantwoordelijkheid. Eindverantwoordelijkheid ligt bij school, waarbij de ouders partners zijn.

beschouwd: een verkenningsnotitie voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut. Swart, F. (2013). Het nieuwe Leren. Vakwerk, juli, p. 2-7. blad 4 Didactisch ontwerp: W. Plomp en J. Geleijnse © 2016, AOIS STAIJ (H

Literatuur: 4e Montessorischool De Pinksterbloem. (2014, januari). middenbouw. Opgeroepen op januari 31, 2014, van depinksterbloem: <http://depinksterbloem.nl/de-klassen/middenbouw>

Berends, R. (2013). Constructivistisch leren en Daltononderwijs. Dalton Deventer, juli, 1-10.

Biesta, G. (2009). Good education in an age of measurement: on the need to reconnect with the question of purpose in education. (pp. 33-46). Scotland, UK: The Stirling Institute of Education.

Grinsven, L. van. (2003). De invloed van leeromgevingen op motivatie en strategiegebruik voor zelfregulerend leren. Studiehuisreeks nr 53, p. 0-44. Hoogland, K., Janson, D., Vliegthart, M., Vugt, R. v., Zonneveld, E., & Zwart, A. (2011). Rekenen verbeteren? Begin bij de leraar! Utrecht: APS. Maas, van der, M. (2010). Een effectieve leeromgeving in het primair en voortgezet onderwijs. Onderzoeksrapportage Inrichten leeromgevingen PO en VO 2008-2010. 's-Hertogenbosch: KPC GROep. Oostdam, R., Peetsma, T., & Blok, H. (2007). Het nieuwe leren in basisonderwijs en voortgezet onderwijs nader

